הומור מקוון: כתב עת מדעי לחקר ההומור –גיליון מס׳ 27 | דצמבר 2026

הומור מכוון: מסכותיה של האמת המדוכאת

מסעוד חמדאן*

המסכה נודעה כאביזר חיוני, הן למטרות פולחניות והן למטרות אומנותיות. סגולותיה אשר מבליטות את הבדיוני על פני המציאותי, תרמו לשימוש האומנותי בה שהיה נפוץ כבר מתחילת התיאטרון. למסכה, היו טיפוסים קבועים לטרגדיה, למחזה הסאטירי ולקומדיה שבה נתבלט האופי הקריקטוריסטי-גרוטסקי. עידן ״מסיכת הקורונה״, הריחוק החברתי והגבלת חופש הדיבור, מעלות קונוטציות שונות. אחת מהן, מסיכת ״השיגעון״ בתרבות הערבית. זו איננה מסיכה חומרית שסותמת את האף ואת הפה על מנת להינצל מווירוס מסתורי, אלא דמות מסכתית שרק דרכה ניתן לבטא את האסור ולמחות כנגד ״ווירוסים״ פוליטיים וממסדיים באווירה פמיליארית, הומוריסטית, קרנבלית, שמקרבת בין אנשים. דמות ״השוטה-החכם״ בתרבות הערבית הקדומה, הינה ייצוג מובהק של דיאלקטיקת ״האמת והשקר״ שאל מול אילמות השכל הישר וצייתנותו, נאלצת לעטות מסיכה של שוטה על מנת לבטא באמצעותה את האמת שלה. דרך קול השיגעון שבוקע כמחאה אותנטית מגרונו של שחקן מצחיק ובלתי נחשב, שולי ומגוחך בעל כורחו, מבטיח השוטה-החכם מגן לעצמו מפני כל פגע, בעוד הוא מוצא את הדרך להעביר את דבריו בהצגה ששמה ״מציאות של עריצות״. מאמר זה דן בדמות זו ובאופי המסכה שהיא עוטה, בהשתקפויותיה השונות בתרבות הערבית הקדומה ובפיתוחה בתיאטרון העממי הקומי והסאטירי הערבי מן המאה העשרים.

מילות מפתח: הומור, השוטה הטרגי, זאנני, כראכוז, ליצן, מסכה, צחוק, קומדיה, קרנבל.

* **ד״ר מסעוד חמדאן,** אוניברסיטת חיפה, masudh6@gmail.com